

AR ISTORINIS V. PIETARIO ROMANAS *ALGIMANTAS*?

Ar gali būti istorinis romanas ne istorinis? Atrodo, nebeįmanoma sugalvoti absurdiškesnio klausimo. Tačiau būtent šio klausimo sprendimu kai kurie V. Pietario kūrybos tyrinėtojai verčia pradėti *Algimanto* istorinio konteksto aptarimą. „Išskyrus vieną kitą idilinę sceną – pav., veikalo pradžioje, – kuri labiau tiktų realistinei buities negu herojinių žygių apysakai, daugiau niekas neleidžia ieškoti „Algimante“ nei istorinės, nei psichologinės tiesos“ (M. Miškinis)¹. „Keisto atsitiktinumo dėka V. Pietaris labiausiai išpopuliarėjo vienu silpniausių savo kūrinių“ (A. Venclova)². „Nors šis pirmasis lietuvių romanas lig šiol vadinamas istoriniu, jame kokios nors istorijos veltui ieškotume“ (V. Kuzmickas)³. „Kurdamas šį romaną – autorius... mažai tepaisė istorinės tiesos... Idėjinę romano vertę gerokai mažina jame atvirai reiškiami buržuazinė nacionalistinė ideologija“ (K. Doveika)⁴.

Šitoks gana kategoriškas V. Pietario *Algimanto* apibūdinimas skatina nurodyti savo vertinimo kriterijus. Apžvelgiant V. Pietario pateikiamą istorinį kontekstą, kuriame gyvena romano herojai, svarbi yra aplinkybė, kad autoriaus buvo naudotasi XIX a. istorikų sukauptu žinių bagažu. Tad, be abejonės, žiūrint į romane sprendžiamas istorines problemas, būtina nuolat atsigręžti į istorijos mokslo padėtį XIX a. Romane dėstomų realių įvykių atitikimą ar neatitikimą XIX a. istorinių žinių lygiui reikėtų laikyti pagrindiniu romano istoriškumo vertinimo kriterijumi.

Galima pastebėti, jog V. Pietaris romane *Algimantas* sprendžia ir kai kurias svarbias istorines problemas. Tai lietuvių santykiai su kaimynais ir, visų pirma, su Voluinės* (romane – Volynė) kunigaikštyste. Aptariant *Algimanto* veiklą jam grįžus iš Voluinės kunigaikščio Romano nelaisvės, romane paliečiamas Lietuvos valstybės susidarymo klausimas. Ir trečioji svarbi problema, su kuria susiduria kiekvienas istorinio romano autorius, – tai konkrečiu istoriniu laikotarpiu gyvenančių herojų buitis. Reikia pažymėti visų šių išskirtų problemų sąlygiškumą. „Čion ne istorija, tiktai apysaka – ant istoriško pastovio parašyta“, – teigė V. Pietaris prakalboje į skaitytoją, perspėdamas būsimojus jo kūrybos tyrinėtojus. Mūsų jos išskiriamos grynai praktiniais V. Pietario istorinių koncepcijų vertinimo sumetimais.

Analizuojant V. Pietario kūrybinį palikimą, paprastai kalbama tik apie jo grožinės literatūros kūrinius. Lig šiol nėra nė vieno rimtesnio bandymo išanalizuoti jo, kaip istoriko, palikimą. Be šito vargu ar įmanomas V. Pietario istorinių kūrinių objektyvus įvertinimas. Nesustodami atskirai prie jo istorinių tyrinėjimų, pažymėsime, kad atskiros jų koncepcijos buvo panaudotos rašant ir *Algimantą*.

Galima manyti, kad ir pati mintis parašyti istorinį romaną V. Pietariui kilo studijuojant Lietuvos metraščių (Bychovco kroniką). Be šio šaltinio, V. Pietaris gana daug kur naudojos Naugardo, Pskovo, Hipatijaus metraščiais. Daugelis iš jų paimtų žinių, nors ir nepanaudotos tiesiogiai kuriant *Algimantą*, padėjo jam orientuotis jo herojų gyvenamajame laikotarpyje. Atskirose romano detalėse jaučiama ir istorikų N. Karamzino, S. Solovjovo, V. Antonovičiaus, o ypač S. Daukanto įtaka.

Bet kokia istorinė analizė negalima neapsibrėžus analizuojamo laikotarpio chronologinių rėmų. Tai būtina padaryti ir dėl to, kad įvairiuose V. Pietario romanų tyrinėjusių autorių darbuose

¹ Miškinis M. Lietuvių literatūra. – K., 1939. – D. 1. – P. 352.

² Venclova A. Nauja V. Pietario raštų laida // Dienovidis. – 1940. – Nr. 3. – P. 172.

³ Kuzmickas V. Vincas Pietaris // Vincas Pietaris. Rinktiniai raštai. – V., 1971. – P. 25.

⁴ Doveika K. XIX a. antrosios pusės literatūra // Lietuvių literatūros istorija. – V., 1979. – P. 146.

* Daugelis svetimšalių vietovardžių ir asmenvardžių į lietuvių kalbą atėjo per lotynų k. Laikydamasis šios nuostatos, straipsnio autorius ir rašo *Voluinė* (ne *Volynė*; plg. lot. *terra Voluinensis*).

nurodomas skirtingas romano veiksmo laikas. Antai V. Kuzmickas (op. cit., p. 25) teigia, kad *Algimante* aprašomi įvykiai klostosi apie 1219 m. – kai buvo sudaryta lietuvių žemių konfederacijos kunigaikščių sutartis su Voluinės kunigaikščiu Danieliumi. Daugelis kitų tyrinėtojų nurodo gana abstraktų laiką. Dažniausiai teigiama, esą veiksmai vykęs XIII a. pradžioje⁵. Tuo tarpu pats V. Pietaris *Algimante* yra davęs pakankamai aiškią savo aprašomų įvykių chronologiją. Tai laikotarpis, apimantis maždaug 1192–1205 m.

Kas gi dedasi XII a. pabaigos–XIII a. pradžios Lietuvoje, Voluinės kunigaikštystėje, jotvingių gyvenamose srityse ir kokį vaidmenį visame šiame regione vaidina lietuvių žemių konfederacija? Kitaip tariant, svarbu atsakyti į klausimą, kiek V. Pietario *Algimante* politinių santykių vaizdavimas yra istoriškai pagrįstas.

Iš karto reikėtų pažymėti, kad V. Pietario pasirinktas laikotarpis ne atsitiktinis. Tai buvusių centrų Rytų Europoje ir Vidurio Europos rytiniame pakraštyje vis didesnio žlugimo ir naujų iškilimo metas. XII a. pabaigoje ypač ryškiai pasireiškia rusų valstybių susilpnėjimo tendencija.

Susiskaldžiusi į smulkias kunigaikštystes, kadaise buvusi labai galinga Kijevo Rusia pamažu ima prarasti turėtą įtaką. XII a. pabaigoje iš šios įtakos praktiškai išsivadavo ir visos Pabaltijys. Tiesa, dar išlieka tam tikros senos pretenzijos į teritorijas, buvusias jos įtakos sferoje, kurias XII a. pabaigoje–XIII a. pirmaisiais dešimtmečiais dar bando realizuoti stipresnių rusų kunigaikštysčių valdovai. V. Pietario romane – toks valdovas Voluinės kunigaikštis Romanas. Tai nėra atsitiktinumas ar vien tik romano autoriaus fantazijos vaisius. Voluinė buvo iš tikro viena stipriausių rusų kunigaikštysčių, realiai pretendavusi suvienyti bent didesniąją Kijevo Rusios valdų dalį. 1199 m., po Haličo kunigaikščio mirties, ši kunigaikštystė dėl Romano machinacijų buvo prijungta prie Voluinės. 1202 m. jis kartu su Vladimiro-Suzdalės kunigaikščiu Visvaldžiu Didžiuoju Lizdu pasodino Kijeve savo statytinį – Lucko, Voluinės kunigaikštį Ingvarą. Romano pozicijų sustiprėjimas leido jam sumušti dažnai jo valdas puldinėjusius poloviečius, normalizuoti santykius su Bizantija ir Vengrija⁶.

Romano įsitvirtinimas Voluinės ir Haličo kunigaikštystėse negalėjo neatsispindėti ir jo santykiuose su jotvingiais ir lietuviais. Juo labiau kad vienas iš Romano sąjungininkų buvo Lenkijos karalius Boleslovas, pats suinteresuotas dalies jotvingių žemių prijungimu prie Lenkijos karalystės.

Rusų ir lenkų puldinėjimai XII a. pabaigoje jau buvo pavertę kaimynines Voluinės kunigaikštystei ir Lenkijos karalystei jotvingių gyvenamas sritis nuolatine duoklių rinkimo vieta⁷. V. Pietario aprašomu laikotarpiu jotvingių gyvenamąsias vietas 1193 m. nusiaubė Lenkijos kunigaikštis Kazimieras⁸; 1196 m., keršydamas už Voluinės nusiaubimą, žygį prieš jotvingius surengė kunigaikštis Romanas⁹. Negalėdama atsispirti lenkų ir Voluinės kunigaikščių pretenzijoms, jotvingių diduomenė atsakomuosius žygius rengdavo kartu su savo kaimynais. Antai jau minėtas 1193 m. lenkų žygis prieš jotvingius buvo atsakas į ankstesnį jų antpuolį kartu su Drohičino kunigaikščiu. Neišgalvojo V. Pietaris ir gana draugiškų jotvingių ir lietuvių santykių. Taip būta iš tikrųjų. 1205 m., kaip V. Pietaris ir aprašo, jotvingiai kartu su lietuviais kovėsi prieš Voluinės kunigaikščio pajėgas pačioje Voluinėje¹⁰. Nors, žinoma, būta nemažai ir tarpusavio kovų. Nedaug istorinę tiesą iškraipo V. Pietario pasakymas, kad šio bendro žygio metu nuo jų rankos krito ir pats Voluinės kunigaikštis Romanas. 1205 m. jis iš tikrųjų žuvo¹¹. Tačiau jį nužudė ne lietuviai ar jotvingiai – krito jis patekęs į lenkų pasalą netoli Zavihosto. Beje, pats pasalos faktas, t. y. nužudymas pasitelkiant karinę klastą, suteikė progą V. Pietariui šią, sakytume, neesminę istorinę detalę pritaikyti savo kuriamo romano siužetui.

Taigi, atsiriboję nuo romano autoriaus išgalvotų literatūrinių detalių, gauname išties gana tikslų, istoriškai pagrįstą santykių tarp lietuvių, jotvingių ir Voluinės kunigaikštystės vaizdą. Drįstume teigti,

⁵ Miškinis M. Op. cit. – P. 348; Lietuvių literatūros istorija. – V., 1958. – T. 2. – P. 193; Doveika K. Op. cit. – P. 146 ir kt.

⁶ Паушто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. – М., 1968. – P. 164–165, 182, 201, 213.

⁷ Włodarski B. Problemi jacwiński w stosunkach polsko-ruskich // Zapiski Historyczne Towarzystwa Naukowego w Toruniu. – 1959. – Z. 2–3. – P. 25–35.

⁸ Włodarski B. Op. cit. – P. 26; Monumenta Poloniae Historica. – Lwów, 1872. – P. 421–422.

⁹ Полное собрание русских летописей (toliau – ПСРЛ). – СПб, 1908. – Т. 2 – P. 702.

¹⁰ ПСРЛ. – Т. 2. – P. 721.

¹¹ Андрияшев А. М. Очерк Волынской земли до XIV в. Включительно. – Киев, 1887. – P. 151.

kad literatūrinės detalės tik dar labiau paryškino „tamsiąsias“ šių santykių puses, ko nepajėgė padaryti ir vargu ar kada nors padarys istorijos mokslas. Kalbant apie politinius santykius tarp lietuvių, jotvingių ir Voluinės kunigaikščio Romano, vertėtų atkreipti dėmesį į pastarojo charakteristiką V. Pietario romane. Tai be jokių abejonių neigiamas herojus. Romanas – žiaurus valdovas, nesiskaitantis su savo valdiniais, laužantis priesaikas, sutartis. Jis netgi su sąjungininkais (jotvingiu Nemura) elgiasi nežmoniškai. Nemura, bandęs užstoti Romano skriaudžiamus savo valdinius, įkinkomas į žagrę, juo bandoma arti žemę. Tačiau, piešdamas neigiamą herojų, V. Pietaris nesupaprastina jo charakterio. Romanas V. Pietariui – tai visų pirma gudrus politikas. Būtent jis pagrobia paauglį Algimantą, norėdamas vėliau panaudoti kovoje prieš Lietuvą. Jį, kaip gudrų politiką, gerai apibūdina santykiai su jotvingiais, jų tarpusavio kiršinimas. Netgi pateikdamas Romano dialogą su žmona apie stačiatikybę, V. Pietaris, norėdamas kiek suniekinti pačią rusų religiją, intuityviai atskleidžia ištis valdovišką kunigaikščio požiūrį į religiją. Ypač įtaigiai skamba jo paaiškinimas žmonai, kodėl rusų kunigaikščiai nenori priimti katalikybės: „Na, jeigu tu nežinai, tai aš tau pasakysiu: dėl to, jog kol jie stačiatikiai, tol jie valdonai savo valstijose, tol viskas eina pagal jų valią. O kaip tik priimtų katalikystę, teip nustotų valdžios. Jų valstijose vyriausiu valdonu būtų popiežius, o ne jie.“

Aprašydamas Romano kariaunos mūšį su lietuviais, V. Pietaris šio susidūrimo nevaizduoja kaip besąlygiško Algimanto priešų sutriuškinimo. Romano būriai atsitraukia tik po labai atkaklios kovos.

Romano paveikslas bene geriausiai pavykęs istoriniu aspektu. Jo paveikslas tikroviškumą patvirtina istorikų tyrimai, amžininkų apibūdinimai. V. Pašutos žodžiais, Voluinės kunigaikštis Romanas buvo žmogus, vadovaujantis principu: „Neišmušęs bičių, medaus nevalgysi“ (op. cit., p. 164). Kaip matome, ši istoriko pateikta charakteristika visiškai neprieštaruoja V. Pietario sukurtam Romano paveikslui.

Žinoma, lietuvių, rusų, jotvingių santykių pavaizdavimą kiek gadina per daug sutirštintom spalvom pavaizduoti kitų rusų (gudų) portretai. Rusai, pasak V. Pietario, nemoką nei garbingai kautis, nei melstis. Netgi medžioklėje lokiui užpuolus Romano stovykloje viešintį pirklį Arminą, jį gelbsti persirengę lietuviai. Panašių Algimanto priešus menkinančių detalių gausu visame romane. Tai gal kiek ir supaprastina romano siužetą. Tačiau tai gana nesunkiai galima paaiškinti istoriškai. Nereikia pamiršti, kad V. Pietaris romaną rašė XIX–XX a. sandūroje, t. y. lietuviškos spaudos draudimo laikais, carizmo vykdomos lietuvių tautos rusifikacijos sąlygomis. Tai, mūsų nuomone, suvaidino lemiamą vaidmenį tapant gudų paveikslus vien tamsiomis spalvomis. Tačiau ir XII–XIII a. riboje vargu ar galėjo būti kitoks požiūris į kaimynines gentis. Pasakysime dar daugiau. Nuolatinių kovų laikotarpyje, kokia ir buvo XII–XIII a. sandūra, nebuvo „draugiškų“ kaimynų. Smurtas, fizinė jėga, sutarčių laužymas buvo būdingas karinės demokratijos, feodalizmo laikotarpiui. Ir jeigu tik kaimynų santykius V. Pietaris būtų pavaizdavęs kiek „draugiškesnius“, manytume, kad jis būtų labiau nutolęs nuo istorinės epochos charakteristikos.

Kalbėdamas apie Voluinės santykius su Lietuva, *Algimanto* autorius pabrėžia, kad lietuvių žemes pajungti Romanas dar tik ketina. Vienintelis dalykas, kam jis ryžtasi, tai tik talkininkauti Aršijam, kai jis užima Tranaičio (Treniotos), Algimanto tėvo, valdas. Manytume, kad būtent taip šių įvykių eigą V. Pietaris pavaizdavo ne atsitiktinai.

Kaip jau buvome pažymėję, XII a. pabaiga – tai rusų valstybių hegemonijos šiame regione pabaiga ir naujų centrų, tarp jų ir Lietuvos, iškilimo pradžia. Galbūt tai ir atsitiktinumas, bet šio laikotarpio rašytiniai šaltiniai Lietuvą piešia jau kaip vieną stipriausių Rytų Europos ir Vidurio Europos rytinio pakraščio jėgą. XII a. pabaigoje–XIII a. pradžioje tą savo kailiu pajuto lietuvių žemių konfederacijos kaimynai.

Kaip ir daugeliui kitų besiformuojančių ankstyvojo feodalizmo valstybių, lietuvių žemių konfederacijai buvo būdinga karinis aktyvumas. Dažnų žygių į kaimyninius kraštus pagrindinis tikslas buvo karo grobis. Todėl lietuvių dėmesys ir buvo nukreiptas į tas žemes, per kurias ėjo stambios prekybinės arterijos. Pagrindinė lietuvių žemių konfederacijos ekspansijos kryptis buvo į šiaurę palei Dvinos upę. Į pietus lietuvių ekspansijos galimybes ribojo stipri Voluinės kunigaikštystė, Lenkija, o čia buvusios rusų valstybės Polockas, Naugardas, Pskovas, lyvių, estų ir kt. gentys nepajėgė atremti lietuvių puldinėjimų. Henriko Latvio žodžiais, XII a. pabaigoje–XIII a. pradžioje lietuviai buvo visų

Pabaltijyje gyvenusių genčių, ypač latgalių, siaubas¹². Lietuvių žygiai šiaurės rytuose pasiekdavo netgi Saremos salą¹³. Matyt, šiam laikotarpiui reikėtų priskirti karelių tautosakoje išlikusias žinias apie siaubiamuosius lietuvių žygius¹⁴.

To paties Henriko Latvio liudijimu, į Pabaltijį atsikėlę vokiečiai nesaugiai jautėsi ne tik pačioje Livonijoje: jie turėjo būti pasirengę atremti lietuvių išpuolius net vykdami į kaimynines Polocko, Kuoknesės kunigaikštystes¹⁵.

Dar sunkesnėje padėtyje buvo atsidūrusios rusų kunigaikštystės Polockas, Kuoknesė, Jersika, Piskas ir kt. Antai polockiečiai, nuolatinių lietuvių puldinėjimų verčiami, turėjo praleidinėti per savo teritoriją lietuvių kariaunas, vykstančias į Rytų Pabaltijį. Žinoma, tai kai kada netgi pasitarnaudavo pačiam Polockui. 1198 m. lietuviai parėmė Polocko kunigaikštystės pajėgas kovoje dėl ginčijamų teritorijų su Naugardu¹⁶.

1207 m. dėl nuolatinių lietuvių puldinėjimų Kuoknesės kunigaikštis Viačka netgi buvo priverstas pusę savo valdų užrašyti Rygos vyskupui¹⁷. Jersikos kunigaikštį nuo lietuvių puldinėjimų gelbėjo jo giminytė su vienu stipriausių lietuvių žemės konfederacijos kunigaikščių Daugeručiu. Užtat ši kunigaikštystė buvo priversta aprūpinti žygiuojančias lietuvių kariaunas maistu, kai kada (1203 m.) net su savo kariuomene dalyvauti lietuvių žygiuose¹⁸.

Rytų Pabaltijyje XIII a. pradžioje vis labiau įsigalint Kalavijuočių ordinui, ta pati Jersika, atskiros čia gyvenusios gentys matė lietuvių žemių konfederacijoje savo sąjungininkus. Antai 1206 m. sukilusių prieš vokiečius lyvių vadas Ako kreipėsi pagalbos į lietuvių kunigaikščius, kai kuriose sėlių pilyse 1207 m. minimos lietuvių įgulos¹⁹ ir t. t. (Pastarasis faktas, beje, atsispindi ir *Algimante*.) Kitaip tariant, tai rodytų, jog jau XIII a. pradžioje besikurianti Lietuvos valstybė pretendavo įjungti dalį Rytų Pabaltijo genčių. Tačiau tai nebuvo vienareikšmis procesas. Dažni lietuvių puldinėjimai sukėlė daugelio kitų genčių siekimą atsiriboti nuo lietuvių žemių konfederacijos pretenzijų į visuotinį viešpatavimą Rytų Pabaltijyje. Todėl neatsitiktinai atskiros čia gyvenančios gentys, nors tai atrodo paradoksalu, netgi padėjo čia įsitvirtinti Rygos vyskupui ir Kalavijuočių ordinui. Žiemgalių kunigaikštis Viestartas, vėliau tapęs Lietuvos sąjungininku, XIII a. pirmajame dešimtmetyje pats su Rygos vyskupo pagalba organizavo žygius prieš lietuvius²⁰.

Dar sunkesnėje padėtyje buvo atsidūrusi Pinsko kunigaikštystė. Iš vienos pusės ją spaudė karingos lietuvių gentys, iš kitos galingas Voluinės kunigaikštis Romanas. Geriausiai šios kunigaikštystės padėtį apibūdina lenkų kronikininkas Vincentas Kadlubekas: Pinsko kunigaikščiai džiaugdavosi Voluinės kariaunai laimėjus prieš lietuvius, tačiau prieš įvykstant susidūrimui tuos pačius lietuvius jie buvo perspėję apie artėjančią pavojų²¹.

V. Pietario romane šie mūsų trumpai aptarti lietuvių santykiai su kaimynais tėra tik pagrindinio veiksmo fonas. Tačiau Lietuvos rytų politika jo yra gerai suvokta, kaip rodo kad ir epizodas apie lyvių (lyvių) prašymą, kad lietuviai atvyktų jiems į pagalbą, ir kt.

Atskirai iš viso šio regiono politinio konteksto V. Pietaris išskiria tik lietuvių-voluniečių santykius. Lietuvių ryšiai su kitais kaimynais vaizduojami gana savotiškai, nors, atmetus paties V. Pietario pateikiamus tokios padėties aiškinimus, beveik tiksliai. Jo konstruojamame istoriniame regiono

¹² V. Pietario romane vaizduojamu laikotarpiu lietuviai į Rytų Pabaltijį surengė 4 žygius: 1201 m. prieš žiemgalius, 1203, 1204 m. – į Rygą, 1205 m. – prieš estų gentis. Žr.: *Heinrici Chronicon Lyvoniae*. – Hannoverae, 1874 (toliau – HL). – P. 12, 17, 20–21. Nuolatiniai lietuvių puldinėjimai privedė prie to, kad latgaliai džiaugėsi atsikėlus į Pabaltijį vokiečiams, tikėdamiesi jų apgynimo. Žr. ten pat, p. 44–47.

¹³ Ten pat. P. 20–21; *Paszkievicz H. Jagiellonowie a Moskwa*. – Warszawa, 1933. – P. 30.

¹⁴ Русские эпические песни Карелии. – Петрозаводск, 1981. – P. 181–185. Apie lietuvių žygius į Kariją XII a. pabaigoje liudija ir įrašai beržų tošyse. Žr. *Kitkauskas N. Archeologų radiniai apie XII a. Lietuvą // Kultūros barai*, 1986. – Nr. 8. – P. 65–66.

¹⁵ HL. – P. 27, 42 ir kt.

¹⁶ ПРСЛ. – Т. 3 – P. 24.

¹⁷ HL. – P. 27. 17, 66–60 ir kt.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat. – P. 21–22, 53–55.

²¹ *Paszkievicz H. Op. cit.* – P. 33.

modelyje Pinsko (Piniškių), Drucko (Drūtiškių), Polocko (Polotiškių) ir kt. kunigaikštystės praktiškai neegzistuoja. Per jų teritorijas netrukdomai keliauja tiek lietuvių, tiek voluniečių būriai. Istoriniai duomenys, kaip matome, tam neprieštarauja. Tačiau V. Pietaris, kurdamas tokią situaciją, be mūsų jau aptartų šaltinių duomenų, remiasi ir dar viena teorija. Pasak jos, krivičių (jie gyveno apie Smolenską, Polocką, Izborską ir kt.) būta lietuviškos genties, vėliau suslavėjusios, tačiau išlaikiusios tam tikras simpatijas lietuviams. Dabar ši teorija atrodo mažų mažiausiai naivi. Net jei slavų gentis ir iš tikro būtų buvusi susiformavusi iš baltų, vargu ar ir tuo atveju būtų galima kalbėti apie kažkokius jos sentimentus savo karingam kaimynui. Čia užtenka prisiminti jau šiek tiek paminėtą lietuvių elgesį su giminingomis jiems gentimis Livonijoje. Žinoma, tai, kas atrodo akivaizdu dabar, XIX–XX a. pradžios historiografijai nebuvo taip aišku. Turėjo praeiti tam tikras, ir nemažas, laikas, kol vienos anuometinės koncepcijos įrodė savo gyvybingumą, kitos nugrimzdo į užmarštį.

V. Pietario *Algimantas* priklauso istorinių romanų grupei, kurioje į pirmą planą keliama ne pati reali istorinė situacija, kurioje veikia herojai. V. Pietariui ji antraeilis dalykas, tik padedantis išryškinti veikalo siužetą. Todėl gana dažnai autoriaus istorinės epochos gilaus suvokimo romano skaitytojai ar net literatūros tyrinėtojai nepastebi, jei specialiai to nenagrinėja. Juo labiau, kad tai dažnai išryškėja toli gražu ne pirmaeilėse romano scenose. Antai kad ir Aršienės telkiamos pajėgos iš Naugardo. Vertinant šį faktą XII a. pabaigos–XIII a. pradžios kontekste, vėlgi manytina, kad ši detalė anaipatol ne autoriaus fantazijos vaisius. Tokie konkretūs įvykiai, jeigu ir nepaliudyti šaltinių, yra visiškai tikėtini. Vien per 1198–1210 m. lietuviai prieš Naugardą surengė 3 žygius (1198, 1200, 1210 m.²²). Šių žygių būta, aišku, kur kas daugiau. Naugardo susirūpinimą dažnais lietuvių puldinėjimais rodo ir egzistavimas specialios (paminėtos 1198 m.) pilies, skirtos ginti pasienio teritorijas nuo lietuvių²³. Argi galima vadinti V. Pietario romaną neistorišku, jei jis Lietuvos besikuriančios valstybės branduoliu laiko pietų Lietuvą? Juk būtent šiose vietose XIII a. 3–4 dešimtmetyje iškilo „Mindaugo Lietuva“, tapusi Mindaugo atrama kuriant Lietuvos valstybę. Šis sutapimas galbūt ir atsitiktinis, tačiau jis rodo, kad V. Pietaris greta gilių Lietuvos istorijos žinių turėjo ir gana gerą intuiciją, taip reikalingą istorinio romano autoriui.

Ne mažiau svarbi, o gal net ir centrinė romane sprendžiama istorinė problema – Lietuvos valstybės atkūrimas. Būtent atkūrimas, kadangi V. Pietaris, tęsdamas XIX a. historiografijos tradicijas, manė, kad Lietuvos valstybė egzistavo dar prieš Algimantą. Tačiau reikėtų pažymėti tam tikrą V. Pietario žingsnį į priekį sprendžiant šį klausimą lyginant su lietuvių XIX a. II pusės historiografija. Jis jau atsisako romėniškos lietuvių kilmės teorijos ir pirmąjį Lietuvos valstybės sukūrimą atkelia tik kokiu pusšimčiu metų atgal. Algimantui bandant sujungti Lietuvą, dar tebegyva Viešosios Lietuvos valdovo dukterė Aldona. Tokia V. Pietario istorinė koncepcija nulėmė ir atitinkamą romano veikiančiųjų asmenų parinkimą. Reikia pažymėti, kad beveik visi veikėjai, romane tiesiogiai susiję su valstybės atkūrimu, yra minimi istoriniuose šaltiniuose. Daugelį savo herojų V. Pietaris paėmė iš Lietuvos metraščio (Bychovco kronikos) legendinės dalies. Drįstume teigti, kad genealoginis kilmingiausių romano veikėjų medis sukurtas remiantis būtent šiuo šaltiniu. Nors, aišku, šimtaprocentinio sutapimo vėlgi nerasime. Tiesa, tiek V. Pietario kūrinyje, tiek Lietuvos metraštyje minimas Mingaila, turėjęs du sūnus. Lietuvos metraštyje nurodomi ir jų vardai: Skirmantas ir Ginvila²⁴. Pastarasis, kaip rodo V. Pietario pratarė *Algimantui*, jo išrašai iš šaltinių²⁵, buvo romano neigiamo herojaus Aršiojo prototipas, savo vardą gavęs nuo Oršoje pastatytos pilies (Orša – Arša – Aršusis). Jis, Lietuvos metraščio liudijimu (taip nurodo ir V. Pietaris), buvo vedęs rusę, Tverės kunigaikščio dukrą Mariją. Dėl jos įtakos Aršusis priėmė stačiatikybę²⁶. Ši aplinkybė ir neigiamas V. Pietario nusiteikimas stačiatikybės atžvilgiu galėjo nulemti pasirenkant Aršiojo žmonos – Aršienės prototipą.

Romane Tranaitį (Treniotą), Algimanto tėvą, V. Pietaris laiko Mingailos sūnumi. Iš Lietuvos

²² ПСРЛ. – Т. 3. – P. 24, 25.

²³ Ten pat, p. 24.

²⁴ ПСРЛ. – М., 1975. – Т. 32. – P. 130.

²⁵ Vilniaus valstybinio universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – VUB RS). F. 91 – 316. – L. 54 ir kt.

²⁶ ПСРЛ. – Т. 32. – P. 130.

metraščio matyti, kad tai būta Mingailos anūko. Beje, tame pačiame šaltinyje minimas dar vienas V. Pietario romano veikėjas, Algimanto žmonos tėvas Triobius²⁷. Metraštyje jis vadinamas žemaičių kunigaikščiu. Žinoma, šį savo romano veikėjo vardą V. Pietaris galėjo paimti ir iš XV a. aktų. R. Jaso tyrinėjimų duomenimis, Trobų kunigaikščiais kartais buvo vadinami Trobas valdė Dručikiai ir gretimi šiai valdai Alšėnų kunigaikščiai Alšėniškiai²⁸. Taigi, bandydami nustatyti V. Pietario romano herojų istorinius prototipus, matome tam tikrą dėsninę sąsają. Būtinai romano herojų atrankos kriterijus – istoriniai asmenys, veikę bet kuriuo metu, tačiau tik Pietų Lietuvoje. Beje, vadovaujantis panašiomis nuostatomis, atsirado ir jotvingių genties vado Nemuros portretas. Kaip rodo V. Pietario išrašai iš šaltinių, jo prototipo būta lietuvių bajoro Nemiros (Nemiravičiaus; 1413 m. Horodlės unijoje jis gavo iš lenkų herbą²⁹), V. Pietariui lietuvinant jo pavardę, pavirtusio į Nemurą. Matyt, gana panašiu būdu buvo sukurti ir kiti romano herojai.

Tačiau labai klystume manydami, kad V. Pietario fantazija baigėsi išrašius savo romano veikėjų biografijas iš lietuviškų šaltinių. Skurdžios istorinės žinios galėjo būti tik pačiu pirmuoju atspirties tašku. V. Pietario romano veikėjai – tai apibendrinti daugelio feodalinės Lietuvos stambių politinių ir karinių vadų paveikslai. Todėl šiek tiek teisiu reiktų laikyti J. Ambrazevičių, teigusį, kad Algimanto prototipas buvo Alšėnų kunigaikščio Jono Algimantaičio, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto bendražygio, tėvas³⁰. Jis gyveno XIV a., tačiau iš jobiografijos galėjo būti paimta jo valdų vieta – Alšėnų kunigaikštystė.

Galima pažymėti ir tai, kad, kurdamas Algimantą, V. Pietaris jo portretą papildė Lietuvos karaliaus Mindaugo, didžiojo kunigaikščio Kęstučio bruožais. Kaip antai, V. Pietario Algimantas, kaip ir Kęstutis, neslepia savo karinių ketinimų, iš anksto juos praneša priešams. V. Pietariui Algimantas – tai visų pirma sumanus politikas. Aršijam taip ir nepavyksta jo kariaunos išvilioti iš Gardino pilies į paruoštus spąstus. Jis tausoja savo karius, drausdamas šturmuoti Aršienės pilį, ir bando paimti ją apsiaustimi. Algimantas paleidžia iš savo kariaunos bajorus atlikti žemės ūkio darbų ir t. t. Norėdamas paryškinti pagrindinio savo herojaus charakterį, V. Pietaris „leidžia“ Algimantui duoti įsakymą iššudyti nelaisvėn paimtus Aršiojo karius ir kt. Šios, nors daugiausia ir teigiamos, Algimanto charakteristikos pusės iš tiesų priartina jį prie istoriškai įtikėtino XII–XIII a. lietuvių kunigaikščio vaizdo.

Ne vien Tverės kunigaikštystė Marija ir ne vien tik Givila buvo Aršienės ir Aršiojo prototipai. Tam tikra prasme šių konkrečių *Algimanto* veikėjų portretams įtakos turėjo ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vaišelgos (ypač jo apibūdinimas šaltiniuose iki stačiatikybės priėmimo), Algirdo ir jo antrosios žmonos, Tverės kunigaikštystės Julijonos, neigiami charakterio bruožai. Palyginkime Aršienės veiklą telkiant gudų būrius ir Julijonos vedamas derybas prieš Jogailos dėdę Kęstutį, jos sumanytą Lietuvos stačiatikiško krikšto projektą ir kt. Visiškai susisieja Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo ir Aršiojo klastingumas rengiant žygius prieš savo priešus. Žinoma, mes čia išreiškėme vien savo subjektyvią nuomonę. Konkrečius tiek teigiamų, tiek neigiamų V. Pietario romano herojų išryškintus bruožus galėjo nulemti ir visiškai atsitiktiniai faktoriai, netgi nebūtinai susiję su realiais istoriniais asmenimis. Tačiau tai, kad romano herojų išryškinti bruožai mums kelia labai konkrečius, ne vien tik jau nurodytas asociacijas su istoriniais asmenimis, rodo *Algimanto* veikėjų aiškiai išreikštą istoriškumą.

Manychiau, būtų galima pritarti J. Ambrazevičiaus nuomonei, kad vienas labiausiai nepavykusių romano herojų – Aršusis³¹. Kurdamas jo portretą, V. Pietaris visą savo panieką išliejo ant lietuvių, bendradarbiavusių su gudais. Be abejonės, konkretų Aršiojo pavaizdavimo būdą nulėmė XIX–XX a. žmogaus, gyvenančio carinėje Rusijoje, aktualijos.

Aršusis, kaip ir Voluinės kunigaikštis Romanas, – neigiami romano veikėjai. Tačiau jų charakteristikos labai skiriasi. Romanas – gudrus politikas, tik visus savo sugebėjimus skiriantis

²⁷ ПСРЛ. – Т. 32. – Р. 134.

²⁸ Lietuvos metraštis (Bychovco kronika). Vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. Jاسas. – V., 1971. – P. 213.

²⁹ VUB RS. F. 91–316. – L. 96.

³⁰ *Ambrazevičius J.* Pirmoji lietuvių istorinė apysaka // *Pietaris V. Algimantas*. – K., 1940. – D. 2. – P. 349.

³¹ Ten pat. – P. 348–349.

blogiems, V. Pietario nuomone, tikslams įgyvendinti, o Aršiojo pagrindinis ginklas – klasta ir apgaulė. Tai tikras bailaus tėvažudžio portretas. Jo kariuomenė, vos tik susidūrusi su Algimanto būriais, priversta bėgti; Aršusis negailestingai plėšia valdinius savo vietininkų gudų rankomis ir t. t. Vienintelis teigiamas Aršiojo portreto bruožas, kurį rodo V. Pietaris, – tai jo, kaip gero kario, apibūdinimas. Dvikovoje su Algimantu šis tik didelėmis pastangomis įveikia Aršųjį.

Nepasižymi istoriniu įtaigumu ir V. Pietario pateiktas Lietuvos valstybės atkūrimo pavaizdavimas. V. Pietaris, pasakodamas apie Algimanto žygius vienijant atskirus kunigaikščius, pritaikė šiam savo pasakojimui XIX a. Lietuvos istoriko S. Daukanto koncepciją. Valstybės sukūrimas – tai visų žmonių laisvos valios pasireiškimas. Pasak V. Pietario, kovos su volunieriais išgarsino Algimantą, kaip valdovą, besirūpinantį savo valdiniais. Tai bene pagrindinė priežastis, kodėl būtent jį, o ne kurį kitą Lietuvos kunigaikštį žmonės išsirinko valdovu. Aprašydamas visos Lietuvos seimo sceną, V. Pietaris paliečia ir valdžios apskritai teisėtumo klausimą. Jo nuomone, valdžia teisėta, jei ji paveldima iš seimo išrinkto Lietuvos valdovo. Toks jo požiūris gana gerai atsiskleidžia paskutinėse romano scenose. Algimantas teisėtu Lietuvos valdovu tampa tik šių teisių atsisakius Viešosios Lietuvos valdovo dukrai.

Negalima nepaminti ir to, kad paskutinėse *Algimanto* scenose V. Pietaris į areną išveda realius, tikrai gyvenusius istorinius veikėjus: Dausprungą, žemaičių kunigaikštį Vykintą, jo kaimyną Sprudeiką, Deltuvos (Dievaltuvos) kunigaikštį Bulių (Bulionį). Kaip ir kiekvienu atveju, kai V. Pietaris panaudoja konkrečią istorinę medžiagą, tenka stebėtis tokiu giliu istorijos suvokimu ar bent intuicija. Seimo viršininku *Algimanto* autorius ne atsitiktinai išrenka Živinbudį. Kaip liudija 1219 m. lietuvių žemių konfederacijos vadų sutartis su Voluinės kunigaikščiu Danieliumi, tuo metu tai būta stipriausio kunigaikščio. Sprudeikos ir Vykinto valdų kaimynystė yra dar visai neseniai istorijos įrodytas faktas³².

Kartu visa ši scena su jau tikrai patikimų šaltinių minimais asmenimis yra gana simboliška. Ji V. Pietario romane galėjo reikšti ne tik Algimanto įsigalėjimo Lietuvoje triumfą, tačiau ir būtent nuo tada prasidedantį naują Lietuvos istorijos puslapį.

Silpniausia romano vieta, o ji dėl neišvengiamo savo dažnumo iš dalies užgožia ir *Algimanto*, kaip istorinio kūrinio, privalumus, – tai XII–XIII a. lietuvių buities pavaizdavimas. Čia, romane, vaizduojant tą gilią senovę, bene labiausiai ir pasireiškia XIX a. žmogaus istorijos supratimas. Pagal V. Pietarį, tai ideali visuomenė. Nors *Algimanto* epizoduose ir pasirodo vienas kitas tarnas, nors teigiama, kad paimtus belaisvius lietuviai laiko vergų padėtyje, tačiau šios „tamsiosios“ to meto visuomenės pusės lieka nuošalyje. Maža to, per kaimo šventes mergos išvarto po dilgėles bajorus ir t. t. XII a. pabaigos lietuvių visuomenėje kaip XIX a. yra smuklės, kuriose nuolat lėbaujama. O smuklės šeiminkė ne bet kas, o gana aukštos kilmės bajorė su savo dukra.

Labai jau XIX a. situaciją primena kaimo švenčių vaizdavimas (ypač lietuvių kalėdinių papročių). Šias šventes tiek Lietuvoje, tiek Voluinės kunigaikštystėje pagyvina atvykę pirkliai. Ne, čia nenorėtume suabejoti armėnų pirklio Armino paveikslu. Jis iš tikro gana charakteringas net ir XIII a. visuomenei. Juo labiau kai pabrėžiama jo armėniška kilmė. Kiek yra žinoma, būtent armėnai pietų Rusijoje pirmąsias prekybines faktorijas įkūrė dar XIII a. pirmoje pusėje. Tačiau natūrinio ūkio sąlygomis pirkliai aptarnavo tik labai ribotą kiekį žmonių, patį visuomenės elitą.

V. Pietario lietuvių visuomenės idealizavimas pasireiškė ir apibūdinant lietuvių ginkluotę. Gausiose kautynėse, aprašomose romane, tiek Algimanto, tiek jo priešų kariuomenė kovoja apsišarvavusi nuo galvos iki kojų. Turint omenyje, kad tik XIV a. pradžioje iš pašauktinių kariuomenės išsiskiria pradinis karių luomas, „rinktiniai vyrai“, XIII a. kalbėti apie tokią kariuomenės ginkluotę labiau negu netikslu. Netgi XVI a. tik apie penktadalis lietuvių kariaunos buvo pajėgi įsigyti šarvus. Žinoma, visi šie netikslumai krinta į akis praėjus nemažai laiko nuo romano pasirodymo. Galima manyti, kad XIX a. pabaigos lietuvių istoriografijai, kuria V. Pietaris rėmėsi, tokie klausimai nekilo. Nemaža XII–XIII a. lietuvių visuomenės buities pavaizdavimo netikslumų galėjo būti kilę iš paties V. Pietario susikurtos teorijos apie lietuvių visuomenės archajiškumą³³. Laikydamas, kad tai, kas yra jo gyvenamoje

³² *Zabiela G.* Kur buvo Sprudeikio valdos? // Biržulio baseino kompleksinių tyrinėjimų dešimtmetis. Varnių konferencijos pranešimų tezės (1987 liepa). – V., 1987. – P. 67–69.

³³ VUB RS. F 91–316 (*Pietaris V.* Kelios mįslės apie priešistorišką givenimą Lietuviškų tautų).

visuomenėje, buvo mažai pakitę per kelis šimtus metų, V. Pietaris galėjo dalį savo meto buitinių scenų sąmoningai atkelti į jo aprašomus laikus. Romano parašymo metu tokios teorijos Lietuvos istorikų akyse vargu ar atrodė tokios neįtikėtinos kaip dabar. Todėl net ir dėl buitinių detalių (galbūt ne visiškai esminių) vaizdavimo netikslumų nekyla ranka parašyti, kad V. Pietario romanui trūksta istoriškumo. Šių netikslumų kaltininkas buvo ne pats autorius, o dar kūdikystės amžiaus buvęs Lietuvos istorijos mokslas. Todėl neabejotina viena: V. Pietario *Algimantas* ne tik atitiko, bet daug kur pranoko XIX a. Lietuvos istoriografijos istoriniam romanui keliamus reikalavimus.

Vincas Pietaris, *Algimantas*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 406–420.